

Az eszménykép, a példakép és a rajongás tárgya – régen és most

Minden élőlény teleologikus szerkezetű, de az ember nevezetű tudja is ezt. Születésétől kezdve a jövő felől él, a holnap és holnapután felől. Ebben leginkább két képessége irányítja: az utánzás és a képzelőerő. Nem kell Arisztotelészt olvasni ahhoz, hogy tudjuk, minden tanulás alapeleme az utánzás (*mimesis*). Már egyes emlősállatok esetében is. Ezért is szokták a gyerekek, legalábbis az én gyerekkoromban, azzal csúfolni az őket utánzókat, hogy „utánozó majom”. Nem csak a gyerek utánoz, hanem a felnőtt is, főleg ismeretlen környezetben. Így például nálunk otthon az étkezésnél csak egy villa és egy kés állt rendelkezésemre, úgyhogy mikor először hívtak meg egy hivatalos vacsorára, a szomszédomat lestem, hogy mikor melyik evőeszközt használja. Tehát utánoztam, azaz a szomszédom volt ebben az esetben és vonatkozásban a példaképem.

Minden gyerek mindenekelőtt a közvetlen környezetét utánozza. Szüleit, idősebb testvéreit. S egyre inkább a nemek közötti munkamegosztás szerint. Azaz a fiú egyre inkább apját, idősebb fiútestvérét, a leány inkább anyját, idősebb lánytestvérét, női rokonait utánozza – mozgásban, beszédben, viselkedésben. A szokásos gyerekjátékok is ennek az utánzási hajlamnak feleltek meg. A kisfiú kardot, a lány babát kap ajándékba. Manapság ez a nemek közötti munkamegosztás, legalábbis Európában, eltűnőben van, de az alapállás nem változik. A kisgyerek környezetének utánzásával kezd: a környezet valamely – esetleg nem is csak egy, hanem számos – nála idősebb tagja a példaképe. Ilyen módon saját jövőjéből alakítja jelenét. Ez ma is így van, mikor valaki új környezetbe költözik vagy új munkahelyet foglal el.

Az ember utánzásában a képzelet is egyre nagyobb szerepet játszik. A gyerek magát felnőttnek képzelet, a kisfiú magát apának, esetleg papnak, a lány anyának vagy esetleg tanító néninek, azaz példaképnek. Persze ez csak a kezdet, még akkor is csak a kezdet, ha az élet végéig tart. Ugyanakkor bonyolultabbá válik.

A példaképek, eszményképek tárgyai állandóan, kisebb-nagyobb történelmi sebességgel változnak, s közben szaporodnak is. Hasonlóképpen változnak a rajongás tárgyai. Érdekes tehát a kérdést egy másik oldalról, tárgyai oldaláról megközelíteni. Tehát „mi” – nem pedig „ki” – alkalmas az eszménykép, példakép, a rajongás tárgyának szerepére?

A kérdés megválaszolásánál a legfontosabb aspektusokat a hatalom, a képesség, az elfogadottság (népszerűség), a tett és az erkölcs jelentik. Mind az eszménykép, mind a példakép, mind a rajongás tár-

gya leírható e tartalmak egyikével, bár általában nem egyetlen eggyel. Hogy az alapállásnál maradjak: az apa, akit a kisfiú utánoz, a családon belül hatalmat képviseli, képességei sokszorosan meghaladják az övét, esetleg morális példának is tarthatja. Mi több, mikor egyszer gyerekkoromban megkérdeztem pajtásaimat, hogy kit tartanak a legszebb nőnek s kit a legszebb férfinak, mind saját anyját tartotta legszebb nőnek, és saját apját a legszebb férfinak. Holott én azokat inkább csúnyának láttam. A kislány, aki tanító néninek álmodja jövődő önmagát, hatalomra vágyik olyan kislányok felett, mint ő, olyan képességek birtokában szeretne lenni, mint az írás vagy az olvasás. S a tanító néni, akinek ő a jövőben elképzeleti magát, és aki az ő rajongásának tárgya, ugyanúgy, gyerekek rajongásának a tárgya lesz.

A példakép, az eszménykép és a rajongás tárgyához nappali álmok kapcsolódnak. A nappali álmok a nagyobb hatalom, a rendkívüli képesség, a hősi cselekedet, a kitüntetés, az elismerés – akár a jövő, akár a történelem elismerése – utáni vágyról szólnak. A kezdő reneszánsz költő arról ábrándozott, hogy megkoszorúzzák, a mai arról, hogy Nobel-díjat kap, a politikus tanonc, hogy államelnök lesz, a kis színésznő, hogy főszerepet kap egy akadémiai díjat nyerő filmben, a fiatal pap, ahogy régen, úgy most is, hogy pápának fogják választani. A kiskatona nemcsak arról ábrándozott, hogy tábornok lesz, de arról is, hogy egy csatában megmenti bajtársai életét; a fiatal fizikus nemcsak a Nobel-díjról álmodozhat, hanem arról is, hogy megold egy megoldhatatlannak tűnő feladatot. A fiatal lány nemcsak arról, hogy ismert, népszerű színésznő lesz vagy milliomoshoz megy férjhez, hanem arról is, hogy bőségesen fogja eltartani elszegényedett és beteg anyját. A szülő álmodozhat arról, hogy fia/lánya híres lesz, de arról is, hogy tisztességes emberek lesznek. Példaképe, eszményképe válogatja. Az bizonyos, hogy minden álmodozó szeretetről álmodozik.

A mi időnk álmodozói csak abban különböznek a régiektől, hogy mi az egyenlő esély ideológiájának korában élünk, tehát bármilyen sikeres jövőről álmodozhatunk, míg ez a hagyományos világokban csak egészen kivételesen lehetett így. Egy orosz muzsik nem álmodozhatott arról, hogy ő lesz minden oroszok cárja, míg egy mai orosz utcaseprő nyugodtan álmodozhat arról, hogy ő lesz Oroszország következő diktátora.

Mint említettem, ahogy régen, úgy a példakép megtestesítéséről való álmodozás most is a szeretettségről való álmodozást jelent. Viszont a szeretetről vagy szerelemről való álmodozás nem okvetlenül kapcsolódik példaképhez, eszményképhez, habár a mindennapi nyelvhasználat időnként ezzel asszociálja. Például a múlt század fiatal lányoknak szóló irodalmában, a fiút, aki a lánynak tetszett, a lány „ideáljának” nevezték. Manapság az ideál (ideális) kifejezést általában a „legjobb”, „legkívánatosabb” értelmében használják. Bár az eszménykép is leírható a „legjobb” vagy „legkívánatosabb” fogalmaival, fordítva ez nem áll meg. Az „ideális nyaralásnak” semmi köze az eszményképhez.

Kant az „ideált”, az eszményt egy transzcendentális eszme egyediben való megtestesülésének írta le. Nem kell Kant elemzését a transzcendentális eszméről vagy akár a szimbólumokról követni, hogy

egyetértünk ezzel a megközelítéssel. Mondhatnánk például, hogy Achilles volt a hősiessé, bátor harcos ideálja, szent Teréz a fiatal apácánövendékek ideálja, Brutus a köztársasági morál ideálja, Napóleon a korlátlan lehetőség ideálja. Ezek a legendás, illetve történelmi alakok ideálként működtek. Tudjuk, hogy Nagy Sándor olyan akart lenni, mint Achilles; Danton, mint Brutus; Raszkolnyikov, mint Napóleon. Az ideál követése annyit jelent, mint felnőni hozzá, olyan nagynak, befolyásosnak, szentnek, kitartónak, bátornak, gazdagnak lenni, mint ők. A hagyományos „ideálnak” mindig van erkölcsi tartalma. Az ideálnak erényei vannak, nagysága, ismertsége, önfeláldozása – hatása, reprezentatív szerepe nem utolsósorban erényében rejlik. Ennyiben valóban „eszmék”, tehát ideák megtestesítői.

Szókratész kikérte volna magának, hogy őt a bölcsesség ideáljának nevezzük, ennek ellenére is felfogható a filozófus ideáltípusaként, a gondolkodás és az erény (areté) egysége megtestesítőjeként, akinek az ókori sztoikusok és epikureusok valóban tekintették. A modern időkben Spinoza töltötte be – úgy, ahogy – a filozófiai ideál szerepét. De a legnagyobbak, mint Kant vagy Hegel, nemigen szolgáltak ideál gyanánt. Tudjuk, hogy a középkorban Arisztotelész volt „a filozófus”, de nem mint eszménykép, hanem mint példakép. Az ideál inkább a filozófus rendjének megalapítója – mint a ferenceseknek volt Assisi Ferenc.

Ha végiggondoljuk a hagyományt, rá kell jönnünk arra a furcsaságra, hogy léteznek jelentős kultúrák eszményképek (de persze nem példaképek) nélkül. A helléneknek Achilles, illetve Hektor kivételével nem volt eszményképük: ezért is haragszik Platón Homéroszra és a tragikus kötékre. Az a nagyság, mely erkölcsi hibákkal párosul, mint minden nagy tragikus alak esetében, nem alkalmas az ideál szerepére. A tragédia hősei empátiát váltanak ki, de nem akarunk olyanok lenni, mint ők. Egyetlen tragédiában sincsenek eszményképek, még Hamlet sem az. Shakespeare V. Henrikből akart eszményképet formálni, de ez még neki sem sikerült. A bölcs Náthán, mivel a „bölcs” eszméjét volt hivatva megtestesíteni, eszménykép lehetett volna, de nem vált azzá. Ha végignézzük a Biblián, akkor az egy Mózes kivételével nem találkozunk ideállal: róla elmondható, hogy minden próféta ideálja. A héber Biblia könyvein végigvonuló ideál nem egy ember, hanem egy viszony: az embernek az Örökkévalóhoz való viszonyának ideálja, s ebben Mózes, aki egyedül látta az Örökkévalót, senki el nem érheti. A kereszténységben, ahol Isten emberré lett, Jézus és Mária feltétlen ideálok, s a szentek is követők: Krisztus és Mária követői.

Rómában, ahol a történelmi hagyomány nagy szerepet játszott, voltak történelmi eszményképek, mint a két Brutus: az egyik, aki fiait, a másik, aki apját ölte meg a köztársaság védelmében. Hasonlóképpen Cato. Vagy akár a két Scipio (Africanus, illetve Aemilianus). Az utóbbi például Cicero eszményképe volt.

A példakép, szemben az eszményképpel, nem egy eszmét testesít meg, hanem képességeket, eredményeket, magatartásformákat. Angolul találóan beszélnek „role model”-ről, azaz szerepkövetésről.

Egy kezdő színésznőnek egy befutott színészről szolgálhat példaképként, ami nem annyit jelent, hogy olyan asszony akar lenni, mint ő, hanem hogy olyan jó, kedvelt színészről akar lenni, mint ő. Egy kezdő ökölvívónak egy bokszvilágbajnok lehet a példaképe, de egy filozófusnak aligha. Rajongani rajonghat érte – erről később –, de mint ökölvívó nem lehet a példaképe, hiszen ő nem akar ökölvívó-világbajnok lenni. Erkölcsileg persze egy ökölvívó vagy színész, ahogy bárki más, akárki számára lehet példakép, de akkor inkább eszménykép, mint „role model”, mivel az erkölcsi magatartást általában nem tekintjük szerepnek. Janusz Korczak mint példakép sem „role model”, közelebb áll az eszményképhez, hiszen rendkívüli emberi teljesítménye, az, hogy a rábízott gyermekeket önkéntesen a gázhalálba kísérte, teszi morális példává, ha akarjuk, morális eszményképpé.

Mikor kezdetben utánzásról beszéltem, akkor elemi példaképképzésről volt szó. Még a modern történelemben is a szülő vagy általában a környező világban élő és tevékenykedő ember az elsődleges példakép. A generációs konfliktus elsősorban a példaképfunkció megvonását jelenti a szülőtől a fiak és lányok részéről. Tipikus volt a hatvanas években, az új baloldal éveiben, elsősorban Németországban, mikor apjukat szerető és tisztelő fiúk rájöttek, hogy a tisztelt apa az SS-ben szolgált. A tiszteletmegvonás a fiúk és lányok korábbi példautánzását is kérdéssé teszi. A szüleik ellen lázadók többnyire új, más példaképeket keresnek.

A példakép választott, ma még jóval inkább, mint korábban. Azért jóval inkább, mert ma egyre jobban hiányzik az „általános modell”. Az általános modell egyfajta „ideáltípus”, mint az igazi gentleman, a tisztességes lány, az engedetlen fiú, a dolgos paraszt, a jó hazafi, az engedelmes szolga, a hűséges férj/feleség, a lojális tisztségviselő, az öntudatos munkás, a lázadó, az igazságkereső, a szabadságszerető, az önálló, a polgárpukkasztó. A választott példakép többnyire megfelel az egyik vagy másik általános modellnek, annak egy egyedben megtestesülő variációja. Aki ismeri G. B. Shaw vígjátékait, mindezekre számos példát talál, én ezért nem fárasztanék most példákkal... Mára ezek az általános modellek eltűnő félben vannak – a komédiaírók nagy bánatára. Így a példaképválasztás teljesen leszűkül a „role model”-re: színész a színésznek, ökölvívó az ökölvívónak, jogász a jogásznak, antropológus az antropológusnak...

Úgy tűnik azonban, hogy ebben az új helyzetben újra olyan nagy jelentősége lesz a mesternek, mint amilyen régen volt.

A francia televíziós zenecsatornának, a Mezzonak van egy műsora (Mezzo hangok), amelyben interjúkat készítenek vezető muzsikussal, énekesekkel, karmesterekkel. Mindegyiknek felteszik a kérdést, hogy ki volt rájuk a legnagyobb hatással, kinek a hatására lettek azokká, akikké. Kilencven százalékuk azt válaszolja: mestereim, tanáraim nélkül sosem lettem volna az, aki vagyok. Az említett zenészek, tanárok közül sokakat nem ismertem. Mikor a karmesterekre került sor, akkor azonban alapján mindet. Valami feltűnt nekem: igen sokan (nemcsak karmesterek) nevezték meg Bernsteint,

mint azt a karmestert, aki a legnagyobb hatással volt rájuk, akitől a legtöbbet tanultak. Többek között olyanok, akik Karajannal is dolgoztak. Azt is megjegyeztem, hogy ezt mivel indokolták. Kivétel nélkül azt válaszolták: tökéletes mester volt, mindent tudott, átadott, nem tartott distanciát a pódium és a zenekar között, együtt volt velük, ember volt, barát, bajtárs. A Nexus társaság kiadott egy könyvet Levél tanítómna címen (én is írtam bele leveletem gimnáziumi matematikatanáromnak címezve), ami a példaképválasztás kérdése felől különösen érdekes. Nemrég olvastam Hargittai István interjút Nobel-díjas természettudósokkal, akik majdnem mind tanáraikat, mestereiket említették, mint olyan embereket, akik inspirálták őket, s akik többnyire nemcsak tudásukkal, hanem személyiségükkel is elindították őket izgalmas és gyümölcsöző, sikeres pályájukon. Felteszem, hogy kitűnő sportolók hasonlóképpen beszélnek edzőjükről. Pernye András barátom, a nagyszerű, sajnos korán meghalt zeneesztéta némi iróniával mondta nekem egyszer, hogy minden igazán tehetséges embernek kiváló tanárai voltak. Az irónia arra vonatkozott, hogy egy nagyon tehetséges ember minden tanártól tud tanulni. Irónia-kérdésben nem foglalkozok állást. Amire itt ki akarok lyukadni, az a retrospektív példakép. Mi, filozófusok itt kitaposott úton járunk. Az úgynevezett preszokratikusok nem léteznének Platón nélkül, ahogy Plótinosz is tanítványa jóvoltából létezik, ahogy Zeno, a sztoikus vagy akár Epikurosz nevét és művét is tanítványok, követők hordozzák. Ezért nem voltak a filozófusok sosem féltékenyek: azt kívánták, hogy akik utánuk jönnek, jobbak legyenek náluknál. Lehet, hogy persze mindez a múlté, ha nem is a régmúlté.

A retrospektív példakép korlátolt érvényességű, nem vonatkozik természetesen az eszményképre. Brutust nem tanítója formálta meg, Napóleont sem, Socrates is önmagát teremtette, s Korczak emberi tisztessége sem tanárainak köszönhető. Ugyanakkor ez nem mindenre vonatkozik. Ha a természettudós vagy zenész, esetleg festő számára alapvető az, amit mestere formál belőle, egy író vagy újságíró számára ez nem mindenképpen van így. Kiderül azonban, ahogyan azt a már „befutott” tanítványoktól tudhatjuk, hogy tanítóik többnyire nemcsak szakmai példaképek voltak, hanem szakmai becsületesség, emberség is jellemezte őket. Az imádat, illetve rajongás tárgya nem okvetlenül eszménykép vagy példakép, bár az is lehet.

A karizmatikus legitimáció elemzésekor Max Weber említést tesz bizonyos „pozíciók karizmájáról”, mely független attól, hogy a pozíció betöltője karizmatikus személyiség-e vagy sem. A karizmatikus pozíció betöltője rajongás tárgya, de nem a rajongók példaképe vagy eszményképe, elsősorban azért, mert a rajongók soha sem kerülhetnek a karizmatikus pozíciót betöltő helyére. Ilyen karizmája van egy királynak (fáraónak, császárnak, cárnak), avagy pápának. A modern kor reprezentatív királygyilkosságai nemcsak egy személyt, hanem egy karizmat is ki akartak végezni. Ez többnyire sikerült is, de nem mindenütt. Így például az angol királyi család mindmáig rajongás tárgya maradt, legyen szó II. Erzsébetről vagy akár Lady Dianáról. Ahogy a protestantizmus is megfosztotta karizmájától a pápát, de a katolikus világ számára máig rajongás tárgya marad. A karizmatikus „helyért” való rajongás jellemzi

a népmesék fantáziáját is, ahol a szegénylegény végül király lesz, a szegény árva lány királyné – azaz az elérhetetlen elérhetővé válik. Ez az „egyenlő esély” elképzelt világa, ahol a kiváló tehetség teljesítménye jutalmául, legyen az katonai, gyógyító, jóslási vagy erkölcsi jellegű, a sorstól az elérhetetlent nyeri el. A Bibliában József ugyan nem lesz fáraó, de a fáraó jobb keze – s ez is, mint tudjuk a történetből, karizmatikus pozíció.

A köztársasági államformában, s azon belül a liberális demokráciában a népszuverenitást képviselő központi hatalmaknak (törvényhozó, végrehajtó, bírói) nincs „helyhez kapcsolódó” karizmájuk. Egy államelnök vagy miniszterelnök iránti rajongás nem különbözik lényegében a színész vagy sportoló iránti rajongástól, mivel nem a helyhez, hanem a hely elfoglalását megelőző, s a helyben kifejtett teljesítménytől függ. Ehhez kapcsolódva erősödik meg, illetve tűnik el a rajongás konfliktusos helyzetekben, elsősorban háború esetén. Így fordultak Chamberlain rajongói 1938-ban Churchill felé. Ennek köszönheti Rooseveltnél is azt az általános rajongást, mellyel népe még halálában is körülvette. Mivel azonban a köztársasági funkció „helyéhez” karizma nem fűződik, a felejtés a politikai szereplők esetében éppen olyan gyors, mint a sportolók vagy a színészek vagy akár a Nobel-díjas tudósok esetében. Ami a diktatúrákat illeti, a diktátort, élet és halál, befogadás illetve kirekesztés urát önkéntes vagy mesterséges lelkesedés, imádat, rajongás övezi, még hozzá különböző arányban, függetlenül attól, hogy rendelkezik-e „személyes” karizmával vagy sem. A hatalom a rajongás tárgya és forrása.

Hadd térjek vissza röviden az előadás kezdetéhez. Ott felsoroltam a példakép-, illetve eszményképképzés és a rajongás tárgyának feltételeit, mint hatalom, képesség (valamiben való eredményesség, siker), népszerűség, tett, erkölcs. Vegyük sorra néhány eset alaptípusát (nem történeti narratívát írok, így ez hiányos marad). Kezdjük a karizmatikus „hellyel”! A királyok vagy akár a pápák helyüknél/funkciójuknál fogva rajongás tárgyai. Meghalt a király, éljen a király! Habemus papam! A hatalom, úgy mond „természetes”, mivel sok évszázados hagyományon alapul. (Ahogy egy patriarchális családban az apa hatalma is.) A népszerűség a hatalom természetes következménye. A siker (mondjuk egy háborús győzelem esetén) növeli a rajongást, de egy vereség, amennyiben erények következménye, hasonló eredményhez vezethet. A köztársaságban (mondjuk a rómaiban, de akár egy liberális demokráciában is) nem a népszerűség a következménye a hatalomnak, hanem a hatalom a népszerűségnek, mint például Cicero vagy Washington esetében. A köztárságtól az egyeduradalomhoz vezető úton a kettő kombinációjára – mondjuk, erőszak és népszerűség – van szükség, mely ugyanakkor teljesítményen is alapul, mint Julius Caesar esetében.

Hannah Arendt gyakorta idézte a latin mondást, mely szerint „*victrix causa diuis placuit sed victa Catoni*” azaz: „a győztesek ügye tetszik az isteneknek, a veszteséké Catonak”. A veszített vagy vesztesre álló ügyet választók népszerűsége, mi több, az irántuk való rajongás erkölcsi természetű, vagy ahogy Kant mondaná, főhajtás az erkölcsi törvény, a rajongás személytelen tárgya” előtt. A morális példakép

válhat politikai példaképpé egyesek számára, mint ezt Brutus ismert legendája mutatja. Ezzel szemben a politikai példakép morálissá stilizálása veszélyes minden köztársaságra nézve.

Ha eltekintünk a pozíciótól, a rajongás tárgya mindig valamilyen teljesítményen alapul.

Itt megjegyezném: a rajongás tárgyai sem okvetlenül példaképek, illetve eszményképek, hiszen olyanok is rajonghatnak értük, akik nem töreksenek hasonlatosságra, mi több, olyanok is, akik méltóságukon alulinak tartanak, ha hozzájuk hasonlítanak őket.

A „karizmatikus személyt” ugyanúgy teljesítménye vagy vélt teljesítménye teszi a rajongás tárgyává. Ebből a szempontból mindegy, hogy teljesítménye valós vagy vélt. Lehet csodadoktor, varázsló, próféta, álomfejtő, jövőmondó – mindenképpen földöntúli, nem racionális jótékony erővel és befolyással rendelkezik. Minden kultúrában vannak, illetve voltak karizmatikus személyek, befolyásuk nem lebecsülendő. Az utolsó orosz cár és cárné is hittek Raszputyin, egy analfabéta muzsik csodás gyógyító erejében. Manapság, mikor a hiszékenyek hirdetések áldozatai lesznek, a rajongásnak ez a tárgya erősen veszített jelentőségéből. Más típusok azonban nem.

Itt van azonnal a sportteljesítmény. Rajongás tárgya volt a régi olimpiai játékok minden győztese, Rómában a győztes gladiátor, a kocsiversenyek győztese. Később a bikaviadalokban verhetetlen torreador egészen a mai olimpiai győztes bokszzilágbajnokokig vagy akár Puskásig és Messi-ig. Ebben semmi sem változott. A rajongás tárgyai itt sem okvetlenül példaképek. Nők is rajonganak értük, akik nemcsak nem akarnak olyanok lenni, mint ők, de olyanhoz valószínűleg nem is akarnának férjhez menni. Örök rajongás tárgya a színész/színésznő, s akkor is az volt, mikor ezt a foglalkozást „erkölcstelennek”, méltóságon alulinak ítélték. Diderot nem említi Shakespeare-t drámáról szóló könyvében, de megemlíti Garrickot, mint a legnagyobb Shakespeare-színészt. Sarah Bernhardt mint Phaedra nemcsak a kortársak rajongásának tárgya, hanem az utókoré is; ahogy az operaénekes Gigli vagy Maria Callas sem csak imádat tárgyai, de Olaszország és Görögország büszkeségei is. Ahogy nálunk Blaha Lujza vagy Jászai Mari. A mozifilm uralmától kezdve filmszínészek válnak a teljesítményért való rajongás tárgyaivá. A rajongó helyzete ezzel megváltozik. Magam gyerekkoromban rajongó társaimmal együtt még vártam Bajor Gizit a színészbejárónál, hogy autogramot kérjek tőle, s egy szavát hallhassam is, de ezt már Greta Garbóval (aki akkoriban a „nagy szám” volt) nem tehettem meg. A színészekért való rajongás olyan formát öltött, mint a szentekért való rajongás: nem szentképeket, hanem a filmszínészek képeit vásárolta és csókolgatta a számtalan rajongó.

Ha visszatekintek a múltra és onnan ránézek a jelenre, úgy látom, hogy ami az eszménykép/példakép és a rajongás típusait illeti, abban vajmi kevés változott. Dalnokok és operadívák helyett manapság inkább rock- és pop zenészek, illetve énekesek a rajongás tárgyai. Ha kimegyek a Sziget Fesztiválra, akkor az ott tapasztalt rajongás nem különbözik a 68-as generáció másokért való rajongásától, az meg

csak valamivel volt hangosabb, mint az autogramgyűjtők hangzavara Bajor Gizire várakozva. A sportok esetében ez még inkább így van. Gyerekkoromban sokkal nagyobb volt a zúgás, nem is beszélve a tömegről a pesti stadionokban, mint manapság. S a győztes futókat nem megkoszorúzzák, hanem éremmel tüntetik ki. Legfeljebb az változott, hogy a költők nem állnak már akkora becsben, nem olyan széles a rajongótáboruk, mint annak idején, különösen Magyarországon.

Valami azonban megváltozott, mégpedig alaposan. Az információ. Nemcsak a rajongás tárgyát, hanem a példaképválasztást illetően is. Bár a példaképválasztás esetében a fiatalabbak ma is a saját képességeiknek megfelelő vágyálomképek hatalomban és népszerűségben kiváló példányait tartják követendőnek, ám szelektálniuk kell az információrengetegben. A mesterséges kiválasztás folyamata is túl gyors, amiként a példaadás modelljei is túl gyorsan változnak azzal együtt, hogy (szét)szóródnak. Stabil-e a mester, a tanító? Önmagában persze nem baj, ha többen vannak, hiszen mindenkitől lehet tanulni – már ha mi magunk szelektálunk.

A minap egy tüntetésen beszélő, rendezői szakra aspiráló fiatal lánytól megkérdezték a televízióban, hogy ki a példaképe. Azt válaszolta, hogy Alföldi Róbert. Megkérdezték, hogy miért éppen ő? Azért, mondta, mert érdekesen és újjítóan rendez, s mert mindig kimondja a véleményét. Tetten érhetjük ebben, íme, amit alapállásként megfogalmaztam. Két tulajdonság a példakép összetevője: az egyik, kiválni abban, amit mi tenni akarunk vagy amiről álmodozunk; a másik a morális példamutatás. Más fiatal lány biztosan másként fog válaszolni erre a kérdésre, de bizonyára mindegyik meg fogja érteni a kérdést.

De lehet, hogy mindezt a korom, a szó mindkét értelmében vett korom mondatja velem.